
La Vinya. Un jaciment arqueològic a la muntanya Gran de Ventalló

Per JOSEP CASAS i GENOVER,
VICTÒRIA SOLER i FUSTÉ
JORDI TURÓN i SERRA

INTRODUCCIÓ

Una característica poc comuna de la serralada situada entre Ventalló i Viladamat, si ens situem en el camp de l'arqueologia, és la presència contínua de ceràmica ibèrica i romana a quasi tota la muntanya. Aquí i allà, de manera esparsa, apareixen bocins i esquerdisos de terrissa a tota la zona, des de l'inici de la serralada fins al cim del puig Segalar. No són troballes importants. Fins i tot podem assegurar que la major part de les vegades són insignificants. Però en general serveixen per documentar una ocupació intensa de tota l'àrea durant l'Antiguitat; més intensa, fins i tot, que la que es pot observar a la plana.

A vegades, però, aquestes troballes identifiquen un assentament de certa importància; un jaciment que no podem interpretar tan sols com una senzilla cabana al camp o com el resultat de visites esporàdiques relacionades amb una ocupació estacional o amb el treball de la terra. Es tracta d'assentaments que havien aplegat un nombre important d'habitants durant un període de temps més o menys llarg.

Durant una intensa campanya d'exploracions, que es va portar a terme a inicis dels anys vuitanta en el terme municipal de Viladamat i al seu entorn immediat, es van descobrir una dotzena de punts que a partir dels materials arqueològics recollits en superfície posaven en evidència aquesta ocupació antiga de la muntanya i el pla. Muntanya que, vista amb ulls actuals, ens apareix com una densa massa forestal, però que fa poc més de cinquanta anys estava totalment conreada, ocupada per olivets, vinyes i fruiters de secà. Aquest aprofitament agrícola no era recent. Tot el contrari. Les parets de feixa que ocupen absolutament tota la serralada, fins al turons més alts, algunes d'elles veritables obres d'enginyeria, no es van fer en dos dies. Mostren un treball continuat i acurat construint terrasses, mantenint, reparant i refent els murs i delimitant camins i propietats en una tasca de segles.

No ens hauria de sorprendre, doncs, que ja a l'Antiguitat –potser abans de l'ocupació romana– la serralada fos aprofitada per al conreu. Tenint en compte la poca distància amb Empúries i la franja d'aiguamolls que envoltava l'antiga colònia focea, insans i quasi inútils per a l'agricultura, la primera terra ferma se situa més enllà d'un radi de poc més de 4 km de la ciutat i, en el cas

de l'extrem de ponent, a partir de Viladamat en una franja de terreny pla i aspre que de seguida s'enfila cap a la serralada de Ventalló-Palau Borrell-Albons.

Aquesta serralada és com una taca que s'estén de nord a sud separant la plana costanera de les terres de l'interior, anunciant un rerepaís format per suaus turons que envolten petites planes que ja es troben a una cota més alta (70-90 m) que la plana de vora mar (d'entre 5 i 30 m).

La muntanya és, també, el lloc de pas obligat per anar cap a l'oest. Travessada en diversos indrets per passos naturals de trànsit quasi obligat si volem endinsar-nos cap a les terres de l'interior, al mateix temps disposa de talaies magnífiques per albirar i controlar tot l'entorn fins a una distància de desenes de quilòmetres. Sense cap nosa al davant, al nord es domina fins a l'Albera; a l'est i al sud la plana empordanesa fins a les Gavarres i, a ponent, la terra ferma quilòmetres endins. De manera propera i immediata, constitueixen punts de control sobre les vies naturals que es troben sota seu.

Si deixem de banda la falsa imatge que les carreteres actuals poden proporcionar-nos sobre els itineraris cap a l'interior de la comarca, el més recte i fàcil és el que passa per la vall situada darrere Palau Borrell per anar a trobar un altre camí natural que va de nord a sud (actualment de Ventalló a Garrigoles), amagat de la plana per la serralada. És, de fet, l'antic camí de Girona, que fins fa no massa anys s'havia utilitzat com a camí ramader. A la cruïlla d'aquests dos camins, assenyalada per un menhir al que tothom anomena la Pedra Dreta (Fig. 6), en un lloc elevat i dominant situat sota la Muntanya Gran, és on es localitza el jaciment sobre el que centrem aquest estudi, a 7.000 m (4,6 mp = *milia passum*) en línia recta de la ciutat romana d'Empúries (Fig. 1).

Inicialment publicat amb els noms de la *Barraca d'en Guy*, *l'Olivet* i *la Vinya*, pel fet que es va recollir material arqueològic en tres finques diferents i veïnes (Nolla & Casas, 1984, pàg. 109), una revisió de la seva situació exacta, afavorida per moderna cartografia i per un desgraciat incendi que l'estiu del 2000 va "netejar" part de la massa forestal que cobria el jaciment, ha permès constatar que les tres finques formen una sola unitat que anomenarem la Vinya, situada íntegrament dins el terme municipal de Ventalló, tot i que la ceràmica dispersa encara apareix a les primeres finques de Viladamat. Sens dubte, els fragments de ceràmica que fa vint anys havíem recollit a l'Olivet i en direcció a la Barraca d'en Guy havien baixat pendent avall des del jaciment central.

La Vinya és un jaciment fins a cert punt atípic, tant pel que fa a la seva situació com per la seva cronologia, i se'ns fa difícil, mancats d'una excavació o un sondeig, classificar-lo definitivament com a ibèric o bé com a romà, poblat o punt fortificat de defensa o guaita, tot i que la nostra opinió particular és que es tracta d'una estructura romana aixecada per al control del camí. Per tant, ens haurem de limitar a fer-ne la descripció, esperant que algun dia altres arqueòlegs amb mitjans en trauran l'entrellat.

A vegades és difícil descriure un jaciment i traslladar al lector les peculiars característiques de la seva situació de manera que pugui fer-se una

imatge del lloc sense haver-lo vist mai. Hem d'imaginar-nos un pas natural que segueix una riera que talla aquella petita serralada que en aquest indret s'acaba a un i altre costat en dos turons que no arriben als 170 m d'altura, actualment ocupats per un no massa antic bosc de pins i amb garrigues a la part superior. A mitja alçada del turó més alt, situat a la banda nord del camí, trobem una plataforma artificial de poc més de 2.000 m² de superfície, sostinguda per enormes blocs de pedra i parets de pedra seca que s'han anat refent i reconstruint durant segles i que és pràcticament impossible de datar a causa de les moltes reestructuracions que ha sofert, si bé és cert que entremig de les pedres s'hi pot trobar una quantitat considerable de ceràmica antiga, especialment àmfora romana.

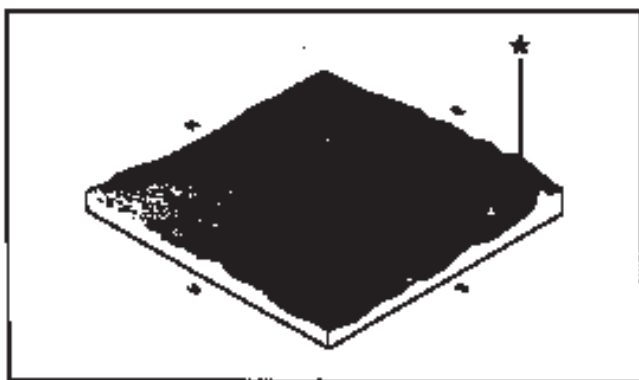
A redós de la plataforma, la muntanya es va enfilant en un pendent suau en el que encara es veuen les parets de feixa de l'època en què estava tota plena d'olivets. Per sota, un altre pendent més suau encara i en part ocupat també per restes de paret seca i les feixes que delimitaven els antics camps, ens porta fins a la plana i el camí. Hem de fer notar que tots els fragments de ceràmica que apareixen en superfície en el jaciment es troben a la plataforma i en els marges inferiors, ja que segurament provenen tots d'aquest punt central. Però si ens enfilem a la muntanya no s'hi troba res, llevat d'esquerdissos escampats aquí i allà, com a qualsevol altre indret de la serralada.

Quasi arran del marge de la plataforma, a l'extrem que mira al sud-oest, es conserva un mur que en part es va construir aprofitant i retallant la roca natural que aflorava del subsòl, mentre que en altres indrets es va acabar l'estructura amb pedra seca. Aquest segon mur, que delimita el petit recinte almenys per dos costats ben conservats, té adossades les restes o els fonaments del que sembla una torre quadrada de 3,20 m de costat a l'extrem en el qual la plataforma artificial és més alta, mirant cap a la vall per on passa el camí de Garrigoles i on es troba amb l'altre camí que ve de la plana passant per Palau Borrell (Fig. 2). És com una talaia des de la qual es domina un bon tram dels dos camins i els camps del Mas Notari, estació amb troballes diverses, sobretot d'època romana, que ja havíem donat a conèixer en ocasions anteriors (Nolla & Casas, 1984, pàg. 109-110).

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC. CRONOLOGIA

Comentàvem fa vint anys, quan es va publicar la Carta Arqueològica que ja hem citat abans, l'excel·lent situació del que aleshores anomenàvem conjunt de jaciments formats per la Vinya, l'Olivet i la Barraca d'en Guy, i citàvem de manera succinta i sense insistir-hi massa el diferent tipus de ceràmica que hi havíem recollit.

Amb el material recuperat abans i un cop d'ull exhaustiu al que encara ara es troba en superfície en el jaciment, tant a la plataforma que havia estat una vinya fins a mitjan segle passat com a les feixes ocupades per l'olivet situat a la seva banda inferior, podem fer-nos una idea força exacta de la cronologia de l'ocupació del lloc. Per altra banda, es constata que, en principi,

1. Perspectiva isomètrica i plànol topogràfic amb la situació del jaciment.

es tracta d'una ocupació de curta durada, molt limitada en el temps, malgrat el tipus de construcció que sembla veure's en les malmeses i amagades restes de l'assentament.

Tot i que formen una unitat indestriable, podem separar el conjunt de material ceràmic en dos grups: La ceràmica indígena i les importacions itàliques. Un i altre absolutament contemporanis.

Enumerar i classificar aquest conjunt de material és repetir una vegada més el repertori de ceràmiques que podem trobar en qualsevol jaciment arqueològic de la comarca ocupat durant el segle II aC i que podem trobar citat i representat a qualsevol publicació que es refereixi a aquell període. El comentarem, però, de passada, assenyalant els trets més característics.

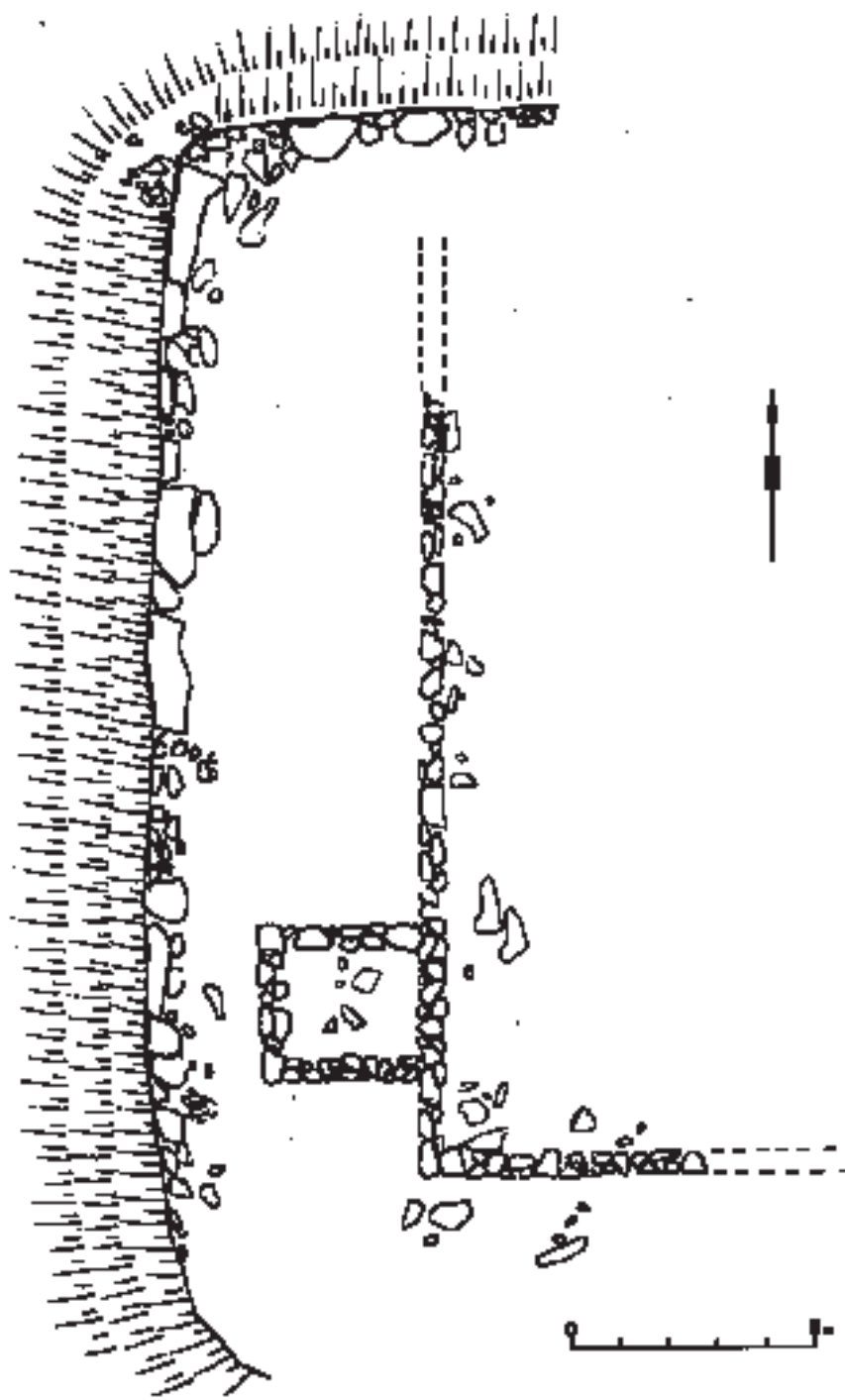
Pel que fa a la ceràmica ibèrica, trobem ben pocs bocins de les produccions fetes a mà o elaborades amb argiles poc depurades i cuites en foc reductor. En realitat, només hem vist una nansa que deuria pertànyer a un atuell o una olla de petites dimensions.

En canvi, la ceràmica oxidada feta a torn, en totes les seves varietats, és la més abundant. Es tracta, sobretot, de terrissa que presenta l'aspecte de pasta *sandwich* i bicolor, taronja per fora i grisa per dins, amb l'argila ben depurada i amb un desgredador fi. Els fragments, quasi tots sense forma, pertanyen a *khalatos* (Fig. 5, 9 i 10), gerres amb perfil en essa i atuells semblants, o bases de forma indeterminada (Fig. 4, 19 i 20, fig. 5, 11 a 15). També trobem àmfora de boca plana (Fig. 4, 17 i fig. 5, 16 i 21) i altres especimens difícils d'identificar a partir de bocins massa petits. Tot i que no els hem reproduït gràficament, els fragments de nansa d'àmfora de boca plana, amb la seva característica secció circular, són abundants, si bé el seu percentatge és considerablement inferior al de l'àmfora romana.

Hem de citar, a part, alguns fragments de vora d'àmfora púnica; la típica Mañana C, amb el llavi molt obert i penjant que apareix a casa nostra fins ben entrat en s. II aC, encara que de manera esporàdica (Fig. 4, 4). Així mateix, és possible que el fragment núm. 16 de la mateixa figura correspongui a una altra àmfora púnica (forma Mañana E), però està molt deteriorat i cremat, i no es poden apreciar amb claredat les característiques de l'argila.

Tampoc no és rar trobar-hi esquerdissos de ceràmica de l'anomenada grisa emporitana, amb fragments que repeteixen les mateixes formes (bols, plats i vasos bicònics), en la versió beix o de color taronja. Es tracta, en qualsevol cas, de materials minoritaris que representen un percentatge relativament baix en comparació amb els altres tipus d'atuells de les produccions indígenes i més petit, encara, si els comparem amb tot el conjunt ceràmic que es pot veure en superfície.

Citem, com a exemplars més característics, dos peus de vasos bicònics de bona qualitat (Fig. 4, 18 i fig. 5, 3). El primer d'ells amb la pasta de color gris clar, de bona qualitat i amb desgredador micaci. El segon, de color marró clar, pertany a la variant cuita en foc oxidant. Però són més abundants els fragments de vora, tot i que segurament és un fet casual. Alguns fragments presenten la típica pasta de color gris clar, mentre que a la majoria és de color gris fosc, a vegades quasi negre i, alguns, de color taronja (Fig. 5, 1 a 8).

2. Croquis aproximat de les estructures situades damunt la plataforma de la Vinya i enmig de la pineda.

El conjunt principal, el més nombrós, és el de la ceràmica romana; i dins aquest, l'àmfora vinària de la forma Dressel 1 té una presència aclaparadora. Davant mitja dotzena d'esquerdissos de ceràmica de vernís negre, trobem centenars de fragments d'àmfora, la major part sense forma, altres pertanyents a l'espatlla o nanses i un nombre considerable de vores. Excepte un llavi d'àmfora grecoitàlica, potser dos (Fig. 3, 2 i fig. 4, 12), la resta pertanyen al tipus Dressel 1 (Fig. 3, 3 a 18 i fig. 4, 1 a 15 excepte el 4 i el 12). Encara que observem una àmplia tipologia i variants en l'acabat dels llavis, quasi totes es van fabricar amb una argila característica que assenyalava un origen comú a la mateixa regió de la península Itàlica.

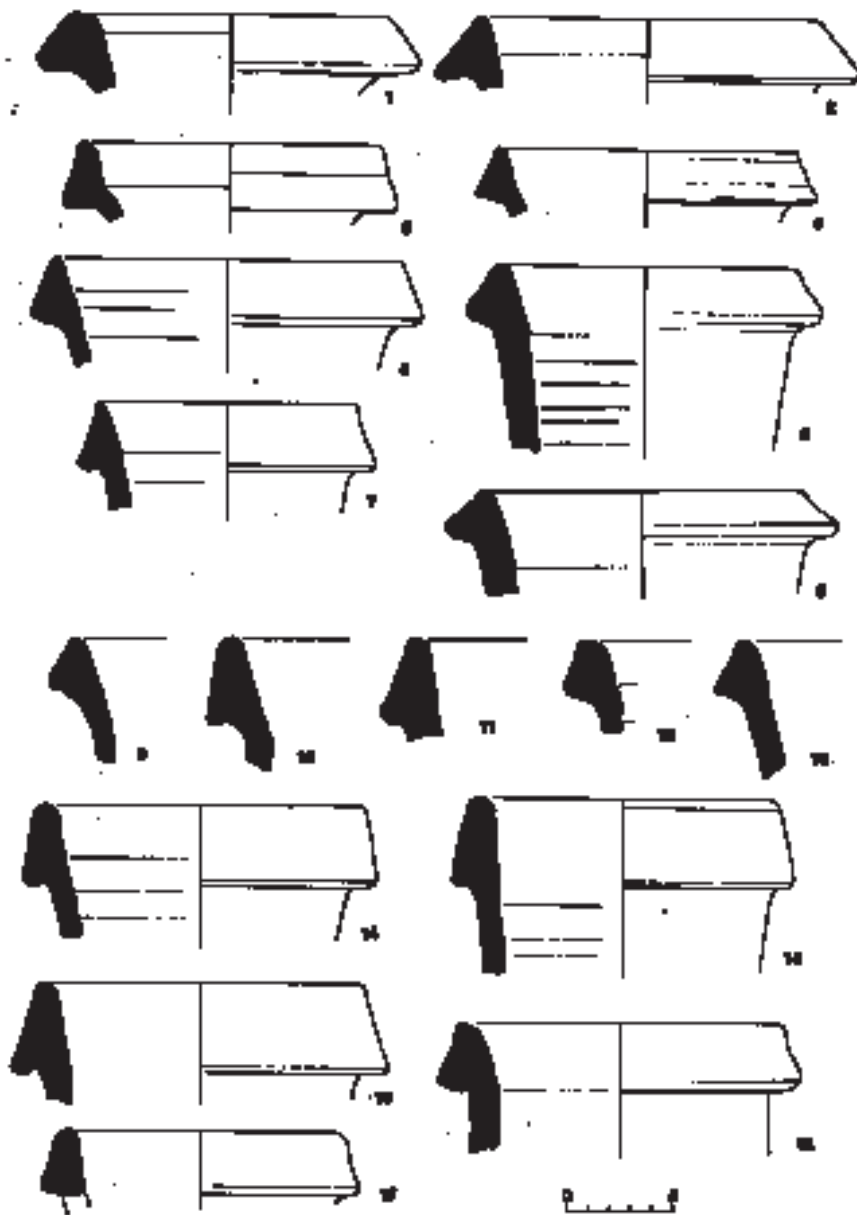
Aquesta argila, d'un color entre marró i vermellós, presenta ara una superfície rugosa, potser a causa del temps passat a la intempèrie i a l'erosió soferta per tants anys llaurant la finca i capgirant els trossos. Potser també és per això que no s'aprecien restes de l'engalba groguenca o blanquinosa que és tan típica de moltes àmfors republicanes. L'argila conté, a més, una quantitat considerable de granets de color negre i, a vegades, petits nòduls que semblen d'argila cuita abans d'elaborar el recipient. La presència de mica, en pols o en petites làmines, és constant. En definitiva, l'argila del conjunt majoritari de fragments té uns components de procedència volcànica evident i, per tant, creiem que se l'hi ha d'atribuir un origen comú en algun indret de la Campània, com a la típica producció feta amb pasta del tipus DB.

Finalment, hem reproduït tres bocins de ceràmica de vernís negre de la Campània; els únics amb forma i decoració d'entre la dotzena recollida en superfície a la finca (Fig. 5, 18 a 20).

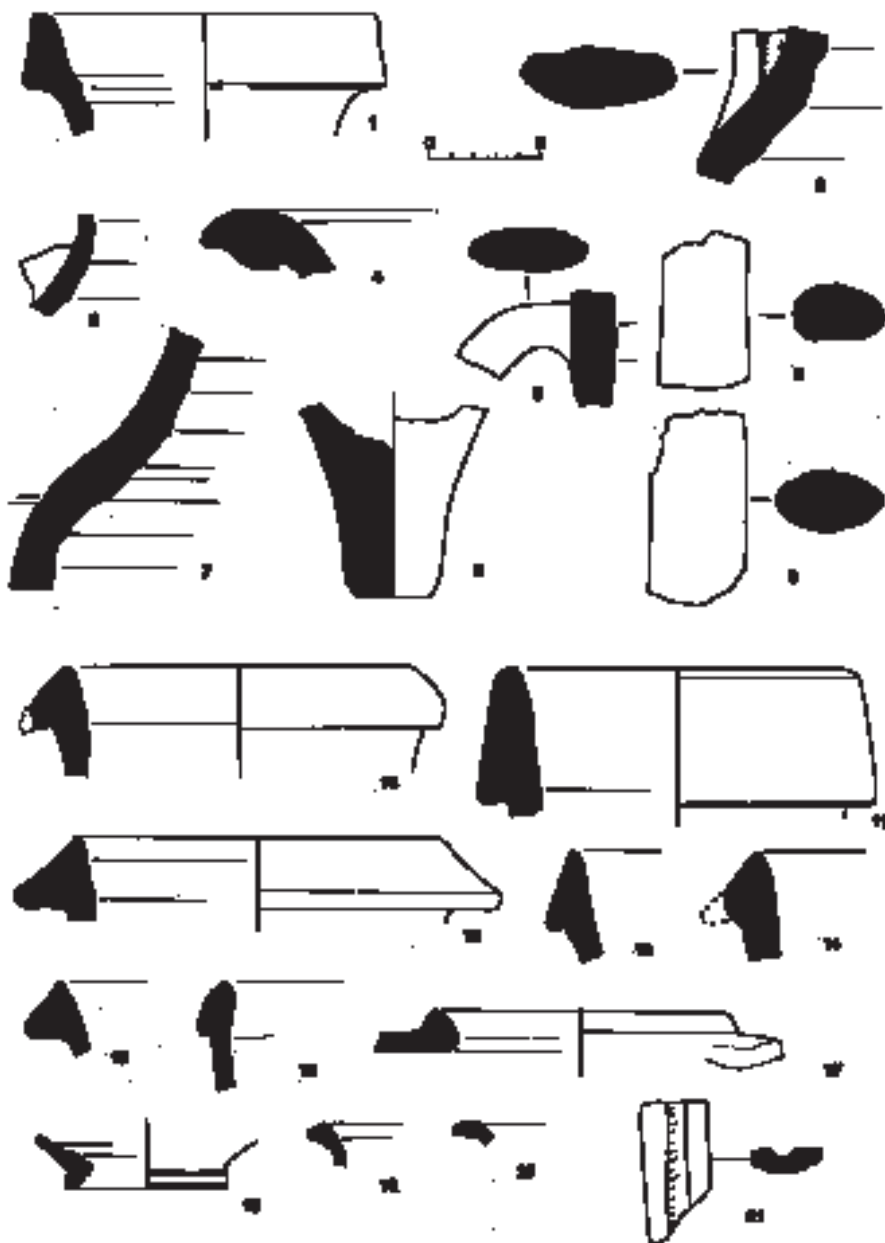
Malgrat la relativa uniformitat del material arqueològic, és difícil i arriscat establir una cronologia certa i segura a un jaciment que no ha estat objecte d'excavació. Fer-ho a partir dels fragments que apareixen en superfície no és la millor garantia per datar-lo amb el rigor que voldríem. No obstant això, podem assenyalar un marc general que podrà ser acotat amb més precisió el dia que es pugui excavar.

La presència d'alguns fragments d'àmfora atribuïbles al tipus grecoitàlic i de tradició o origen púnic ens porta a situar la cronologia *grosso modo* cap a la primera meitat o mitjan s. II aC, encara que el lot principal d'àmfors Dressel 1 presenta tipus i variants que també trobem en èpoques més recents, ben probablement de la segona meitat del s. II aC. Però aquestes variants en el repertori de llavis (normalment molt rodats i deteriorats), no són prou significatives per fer rebaixar la cronologia, i menys tenint en compte la globalitat del conjunt. Aquesta datació es veu confirmada per la resta de material ceràmic identificat. La ceràmica indígena o de tradició indígena, com la grisa emporitana o la ceràmica de tipus ibèric (gerres i *kalathoi*), així com les importacions campanianes casen perfectament dins aquest marc cronològic general.

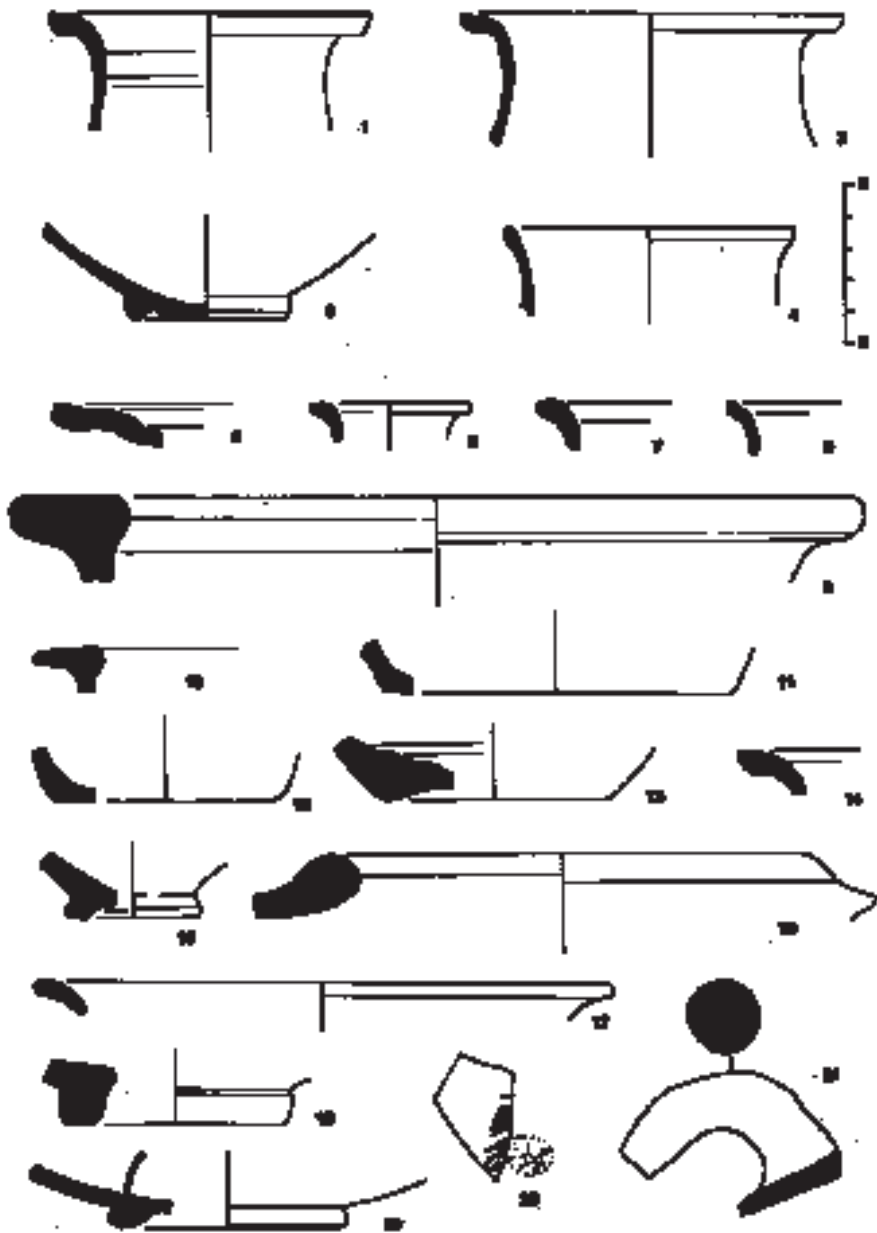
No val massa la pena donar un llistat exhaustiu de paral·lels per justificar aquesta datació. Un cop d'ull als jaciments tardorepublicans de l'entorn immediat, ben datats, és suficient per constatar que ens movem en un marc general de la primera meitat o mitjan del s. II aC. Només cal donar un cop

3. Repertori de vores d'àmfora grecoitàlica i del tipus Dressel I recollits en superfície.

4. *Fragments d'àmfora i ceràmica indígena. 1 a 3 i 5 a 15) Àmfora romana. 4 i 16) Àmfora púnica. 17) Àmfora ibèrica de boca plana. 18 a 21) Ceràmica grisa emporitana i ibèrica oxidada.*

5. 1 a 7 i 17) Ceràmica grisa emporitana. 8 a 15) Diversos tipus de ceràmica ibèrica oxidada. 16 i 21) Àmfora de boca plana. 18 a 20) Ceràmica de vernís negre.

6. El menhir de la Pedra Dreta, a la cruïlla de camins, tal com es podia veure el 1980. Actualment es troba gairebé tapat per la vegetació.

7. Les estructures i murs del jaciment en una imatge actual, en la qual es pot observar, amb dificultat, un dels angles de la torre i la seva unió amb el mur principal.

d'ull als jaciments de Viladamat, Planells, Camp del Bosquet, etc. per veure quins materials hi són presents i quins manquen en àmbits i conjunts una mica més recents (Casas 1980, pàg. 275-281; Casas, Merino & Soler, 1991, pàg. 121-139; Casas, Soler & Turon, 1996, pàg. 67-97). Però tenim a la mateixa ciutat d'Empúries conjunts magnífics que reproduïxen el mateix ventall de material amb un nombre considerablement superior de fragments. En el cas de les sitges del "Decumanus B" (Kardo B), amb un repertori important i datades a la segona meitat del s. II aC, les àmfores púniques i alguns dels productes típics ibèrics hi són absents. No obstant això, a les excavacions del sector est de les cisternes del Fòrum de la ciutat romana trobem, ampliat, el mateix repertori que a la Vinya (Aquilué et al. 1984, pàg. 179 i 367 i següents). Possiblement és l'indici o paral·lel més clar al jaciment de la Muntanya Gran. Això no vol dir que una cronologia que inicialment situem entorn la primera meitat del s. II aC es pugui considerar definitiva mentre no es confirmi a partir d'excavacions estratigràfiques.

Una qüestió a part és la que fa referència a la identificació o coneixement de la funció de l'establiment de la Vinya. A partir de les malmeses restes dels murs, modificats i emmascarats per les parets de les feixes de conreu més modernes, no en podem extreure conclusions definitives. Fins i tot és arriscat apuntar qualsevol hipòtesi sobre la seva adscripció exacta. No obstant això, si ens fíem de les restes del que sembla una torre perfectament quadrada, (amb els costats de 3,20 m de llarg, que equivalen a 10 peus romans), i en una situació poc apta per a la defensa –ja que al seu redós s'alça la part més alta de la muntanya–, ens és fàcil pensar en un lloc fortificat situat en un punt estratègic de control de la vall i els camins naturals que des de la costa s'endinsen en el país. No sembla un punt defensiu, sinó un post situat en una talaia que podia complir perfectament aquesta funció en un moment en què el territori feia poc temps que s'havia pacificat després de la intervenció de Cató.

Si ens hagués estat possible afinar més la cronologia, segurament hauríem tingut prou elements per situar-lo amb més precisió en el marc d'aquells fets, i potser hauríem gosat relacionar-lo amb la campanya de Cató o amb el posterior control i ocupació del territori. Malauradament, ara com ara, la datació del lloc encara no és prou segura.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, J. et al., *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982)*, Barcelona, 1984.
- CASAS, J., "L'estació romana del Camp del Bosquet. (II) Les àmfores". *Revista de Girona*, 93, Girona, (1980), pàg. 275-281.
- CASAS, J.; MERINO, J.; SOLER, V., "El poblament ibèric de Planells i les sitges dels Bordegassos (Sant Mori-Vilopriu)". *Cypsela* IX, (1991), Girona, pàg. 121-139.
- CASAS, J.; SOLER, V.; TURON, J., "Les sitges de Tolegassos. Aspectes de la fase republicana del jaciment". *Cypsela* XI, (1996), Girona, pàg. 67-97.
- NOLLA, J.M.; & CASAS, J., *Carta arqueològica de les comarques de Girona*.